ISTORIE

Anca Șincan este cercetător științific gradul II la Institutul de Studii Religioase „Ioan Petru Culianu“ al Universității de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie „George Emil Palade“ din Târgu Mureș și cercetător asociat în proiectul european *Negotiating Sovereignty* al Centrului de Cercetare în Științe Umaniste al Universității Eötvös Loránd din Budapesta. Istoric și specialist în științe religioase, s-a format în universități și institute de cercetare avansată din Ungaria, Marea Britanie, Germania, Statele Unite și Polonia. Cercetările sale de arhivă și etnografice privesc comunitățile religioase minoritare din România. Studiază relația dintre stat și cultele religioase în regimul comunist și a făcut parte din colectivul de experți care a redactat capitolul despre cultele religioase din România comunistă pentru *Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*. În perioada 2017–2022 a fost cercetător în proiectul *Hidden Galleries*, dedicat minorităților religioase clandestine din România comunistă. Printre publicațiile sale se numără volumul alcătuit împreună cu James Kapaló, *Religia clandestină în documentele poliției secrete. O istorie în imagini*, Humanitas, București, 2024.

Ionuț Biliuță este cercetător științific gradul II la Institutul de Studii Religioase „Ioan Petru Culianu“ al Universității de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie „George Emil Palade“ din Târgu Mureș. Este doctor în istorie al Central European University (2014), cu o teză despre relația dintre Biserica Ortodoxă Română și Mișcarea Legionară, și doctor în teologie al Universității Babeș-Bolyai (2017), unde a cercetat procesul de dobândire a autocefaliei de către Bisericile Ortodoxe din Balcani. A desfășurat stagii de cercetare postdoctorală în domeniul Holocaustului, al extremei drepte și al studiilor religioase la Washington, D.C., Viena, München, Varșovia și Ierusalim. Principalele sale domenii de cercetare sunt relațiile dintre ortodoxie și extrema dreaptă în epoca modernă și contemporană, antisemitismul teologic, formele de clandestinitate religioasă din Biserica Ortodoxă Română și memoria Holocaustului în comunitățile și instituțiile creștine. Printre publicațiile sale recente se numără volumul *The Archangel's Priests: Investigating the Relationship between the Orthodox Church and the Iron Guard in Interwar Romania (1930–1941)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2025.

ANCA ȘINCAN IONUȚ BILIUȚĂ

SIONUL ITINERANT

GRUPĂRI DISIDENTE DIN BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

HUMANITAS

Redactor: Dionisie Pirvuloiu
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corectori: Cristina Jelescu, Marilena Brînzan
DTP: Florina Vasiliu, Veronica Dinu

Tipărit la Livco Design

© HUMANITAS, 2026

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Șincan, Anca
Sionul itinerant: grupări disidente din Biserica Ortodoxă Română /
Anca Șincan, Ionuț Biliuță. – București: Humanitas, 2026
ISBN 978-973-50-9433-1
I. Biliuță, Ionuț
281.95
351

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723.684.194

Cuprins

Introducere 7

1. ROMÂNIA TEOFANIILOR. MAGLAVIT ȘI VLADIMIREȘTI 21
Introducere 21
Biserica și controlul statului 23
Teofanii în spațiul românesc. Maglavitul lui Petrache Lupu . . . 25
Un epilog postcomunist?. 30
De la Maglavit la Vladimirești. 30
Legionarismul și teofaniile. Politizarea spiritualității Vladimireștiului 34
Ioan Iovan la Vladimirești 39
Disputa monahilor. Vladimireștiul ca piatră de poticnire teologică 42
Concluzii 55

2. „SIONUL ITINERANT". CAZUL IEROSCHIMONAHULUI NIL DOROBANȚU (1920–1977) 57
Moștenirile trecutului. 59
Cine este Nicolae/Nichifor/Nil Dorobanțu? 61
Motivele călugăririi. 63
Intrarea în clandestinitate 68
„Practicând clandestinitatea". „Sionul itinerant" în acțiune 87
De la clandestinitate la retragerea în catacombă 94
Ieșit din catacombe, nu din clandestinitate 104
Clandestinitatea de după moarte 107
Concluzii 110

3. MINUNILE DE LA PIȘCARI 112
Cazul Pișcari – un alt fel de dosar 119
Un nou episcop. Greaua moștenire 123

Au fost sau n-au fost minunile de la Pișcari? 125
O demonstrație științifică 129
Se stinge „pandemia de minuni“ 132
În loc de concluzii 134

4. DIN GRECO-CATOLICI, ORTODOCȘI 137
Las moștenire... 139
Unirea forțată 143
Anii 1950. Întoarcerea la Biserica-mamă 145
Rescrierea istoriei 146
Probleme administrative – convertiri și reconvertiri 149
Priviți cu suspiciune 156
Persuasiunea în convertirea greco-catolicilor 158
Construirea bisericilor, fidelizarea noilor generații 161
În loc de concluzii 163

5. CEILALȚI ORTODOCȘI – UN STUDIU DE CAZ DESPRE
O COMUNITATE ORTODOXĂ DE STIL VECHI DIN BUCUREȘTI . . . 166
Citind clandestinitatea 169
Biserica Ortodoxă de Stil Vechi și lunga clandestinitate 172
Episcopul Oța – liderul charismatic 176
Biserica ascunsă la vedere 178
Un jurnal ca ascultare 181
Crescând în mănăstire 183
Trauma 189
Corpul ca obiect religios 191
În loc de concluzie 194

6. LEGIONARISMUL CA TEOFANIE CLANDESTINĂ? GENEZA
MIȘCĂRII SFINȚILOR ÎNCHISORILOR COMUNISTE: ÎNTRE
EXTREMISM POLITIC ȘI CLANDESTINITATE RELIGIOASĂ 195
Moța și Marin. Nașterea unui imaginar hagiografic
al martiriului legionar 199
Guvernarea național-legionară.
Instituționalizarea religiei politice legionare 211
Teofanii monahale, teofanii carcerale.
Legionarismul religios al martiriului 217
În loc de epilog 230

Concluzii 245
Note 251

Introducere

La începutul anilor 1950, mesajul religios continua să circule dincolo de spațiile în care noul regim comunist îi îngăduia să se manifeste. Bilețele împăturite, strecurate în cutii poștale sau trecute din mână în mână, purtau rugăciuni și îndemnuri atribuite uneori unor persoane charismatice din lumea Bisericii Ortodoxe Române și trebuiau transmise mai departe. Ziarele, almanahurile și emisiunile de radio fuseseră supuse controlului noului regim, iar prezența mesajului religios în spațiul public fusese drastic limitată. În aceste condiții, credința se transmitea prin rețele informale, de la un om la altul.

Astfel de bilețele circulau frecvent în grupurile religioase clandestine, servind atât la păstrarea legăturilor dintre membrii acestora, cât și la transmiterea mesajului religios dincolo de limitele comunității. Bilețelul pe care Lorica Antal l-a primit prin poștă, la București, la începutul anilor 1950, pare, la prima vedere, cât se poate de obișnuit: textul, atribuit maicii Veronica, o îndemna să meargă duminica la biserică, îndemn familiar oricărui credincios. Privit însă în contextul politic al vremii, mesajul capătă o altă semnificație. În interpretarea poliției secrete, simpla punere în circulație a bilețelului putea constitui un gest politic și subversiv. Pentru analiza de față sunt importante atât interpretarea dată de poliția secretă, cât și intenția celui care alcătuise, multiplicase și trimisese bilețelul mai departe, în măsura în care aceasta poate fi stabilită documentar. Încercând să restrângă prezența publică a religiei instituționale, noul regim comunist nu controla doar locurile și formele în care credința

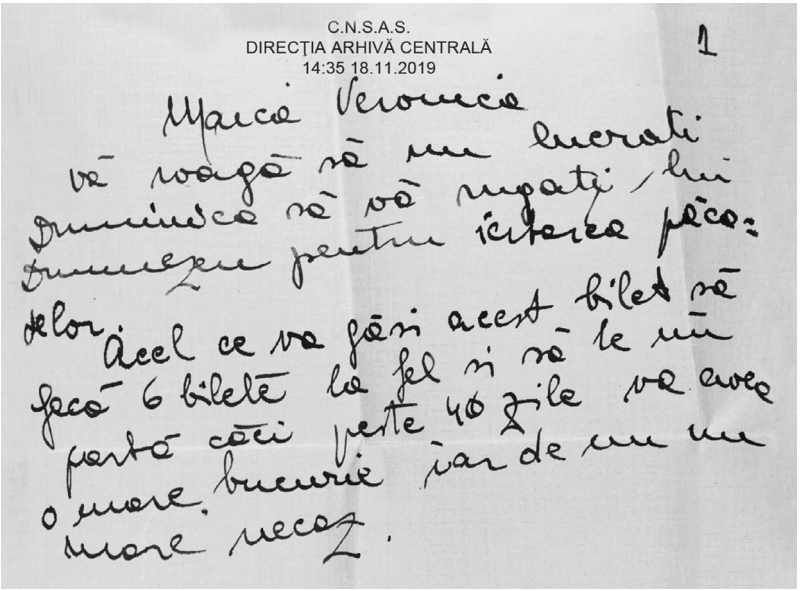

Lanț de rugăciune inițiat în numele maicii Veronica de la Vladimirești[1]

putea fi exprimată, ci încerca să impună și noi modalități de organizare a timpului și a spațiului.[2]

Exemplul acestui bilețel oferă și o primă clarificare a sensului în care termenul clandestinitate religioasă este folosit în această carte. Termenul desemnează atât practicarea religiei în afara cadrului legal, cât și o situație determinată de relațiile dintre comunitățile religioase, autoritățile statului și instituțiile religioase oficiale. Clandestinitatea poate fi specifică unor comunități marginalizate sau nerecunoscute juridic, obligate să își ascundă practicile și rețelele pentru a evita supravegherea și represiunea, dar poate apărea și în interiorul unei instituții religioase legale, atunci când anumite practici, forme de organizare sau rețele sunt percepute de autorități ca depășind limitele religiozității acceptate. În România comunistă, această distincție este esențială: comunitățile ortodoxe de stil vechi reprezintă o formă de clandestinitate propriu-zisă, generată de excluderea lor atât din ordinea juridică a statului, cât și din ordinea religioasă oficială a Bisericii Ortodoxe

Române, în timp ce unele grupuri aflate formal în interiorul Bisericii (Vladimirești, gruparea din jurul lui Nil Dorobanțu, foștii credincioși greco-catolici integrați în Biserica Ortodoxă Română) puteau deveni clandestine prin practicile și rețelele lor, în măsura în care acestea eludau controlul instituțional. Clandestinitatea nu desemnează, prin urmare, o categorie fixă și nici nu se suprapune cu heterodoxia. Ea trebuie înțeleasă ca o categorie definită prin raportarea practicii religioase la limitele legalității, autorității și legitimității religioase.

Pentru Biserica Ortodoxă Română, care negociase cu statul condițiile în care funcționa în noul cadru legal, circulația acestor mesaje aflate în afara controlului autorității bisericești avea mai multe semnificații. Ea indica atât existența unor tendințe centrifuge și a unor grupuri care respingeau controlul statului asupra conducerii bisericești și, implicit, asupra Bisericii, cât și contestarea autorității ierarhice tradiționale, percepută ca aservită cerințelor noului regim. Totodată, această circulație arăta apariția unor forme paralele de autoritate spirituală, legitimate prin pretinsa relație directă cu divinitatea, care eludau structura administrativă consacrată a Bisericii.

La doar câțiva ani după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, spațiul religios era traversat de tensiuni în contextul cărora aveau să se afirme lideri spirituali care anunțau sfârșitul lumii și pretindeau că avuseseră numeroase viziuni, revelații și vise premonitorii. În același timp, în ochii acestor medii religioase, instaurarea comunismului de tip sovietic părea să confirme viziunile apocaliptice formulate în anii 1930. De decenii, presa religioasă din țară își îndreptase atenția spre noul imperiu de la Răsărit, pe care îl înfățișa drept un dușman apocaliptic. Experiența încheierii unei lumi politice și a începutului alteia se adăuga tensiunilor deja existente în aceste medii centrifuge ale ortodoxiei românești, situate între tradiție și modernitate, între religia instituțională, legitimată prin relația cu statul, și religiozitatea „populară", aflată la confluența dintre tradiția ortodoxă și practicile locale.

Confruntarea dintre aceste orientări s-a intensificat odată cu instaurarea noului regim, care a consolidat ierarhia administrativă a Bisericii Ortodoxe Române și controlul exercitat

prin ea. Sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950 au marcat încheierea dezbaterilor privind reforma administrativă a Bisericii Ortodoxe Române. Modelul șagunian de organizare bisericească, întemeiat pe autonomie și pe participarea clericilor și a mirenilor la conducerea eclezială, fusese supus încă din perioada interbelică unei centralizări tot mai accentuate. După instaurarea regimului comunist, specialiștii care rămăseseră în Ministerul Cultelor au participat la reorganizarea relației dintre stat și Biserică într-un cadru administrativ centralizat, supus controlului politic. Grupurile și liderii religioși care contestau acest model piramidal de conducere puteau fi considerați disidenți de autoritățile bisericești sau politice.

Pentru noua administrație a statului, conflictul din interiorul Bisericii Ortodoxe Române era greu de interpretat. Autoritățile nu dispuneau încă nici de o politică unitară, nici de suficienți specialiști capabili să analizeze aceste tensiuni în contextul relației dintre stat și Biserică, reorganizată după modelul sovietic. De aceea, grupurile disidente erau tratate neuniform. Uneori, conflictele erau considerate probleme interne ale Bisericii, care trebuiau rezolvate de administrația bisericească; alteori erau tratate ca probleme de securitate și deveneau obiectul intervenției directe a statului. În primii ani ai regimului comunist, Ministerul Cultelor se baza în mare parte pe specialiști formați înainte de instaurarea regimului[3], care preferau ca disputele din interiorul Bisericii Ortodoxe Române să fie soluționate de administrația bisericească, fără intervenția directă a statului.

În schimb, aparatul represiv identifica în activitatea acestor grupuri disidente atât interferența dintre dimensiunea religioasă și cea politică, cât și conflictul grupurilor cu ierarhia Bisericii și cu statul. Politica poliției secrete față de disidența religioasă din interiorul Bisericii Ortodoxe Române era diferită, prin urmare, de aceea a aparatului administrativ reprezentat de Ministerul Cultelor. Poliția secretă includea aceste manifestări în categoria „clandestinității religioase" și supunea comunitățile respective unor proceduri de supraveghere și control asemănătoare celor aplicate grupurilor religioase aflate în afara legii. Poliția secretă culegea informații

despre liderii spirituali, rețelele de comunicare, sursele de finanțare și modul de funcționare al grupurilor. Documentele consemnau, de asemenea, problemele teologice ridicate de membrii acestora, abaterile doctrinare care le erau imputate și comportamentele considerate deviante în plan social, cultural sau politic. Dosarele poliției secrete comuniste reflectau păstrarea unor practici informative provenite din perioada interbelică și integrarea lor într-un sistem de supraveghere și represiune reorganizat după model sovietic. Dispunem, așadar, de informații despre aceste comunități clandestine din interiorul Bisericii Ortodoxe Române, dar ele sunt filtrate și deformate de perspectiva și interesele instituțiilor care le-au cules. Fără aceste arhive, istoria[4] comunităților respective ar rămâne în mare parte necunoscută, deoarece membrii lor își trăiau viața religioasă în clandestinitate și evitau să producă documente dintre cele utilizate de obicei de istorici.

Clandestinitatea impusă de contextul istoric și religios a modelat viața religioasă a comunităților disidente. Pentru a-și susține apartenența la ortodoxie, acestea erau nevoite să își afirme constant fidelitatea față de fundamentele tradiției. Totuși, practicarea religiei în afara cadrului legal impunea adaptări și compromisuri[5] care puteau intra în contradicție atât cu normele ortodoxiei instituționale, cât și cu practicile religioase considerate legitime. Tensiunea dintre fidelitatea față de credință și adaptarea practicilor la contextul politic și religios a conferit vieții religioase clandestine numeroase particularități: spațiile sacre au fost reconfigurate, accesul la Taine și la slujirea clericală a fost îngreunat, iar contestarea ierarhiilor tradiționale a provocat schimbări care au stârnit dispute deschise și au pus sub semnul întrebării ortodoxia acestor comunități, atât în interiorul lor, cât și, mai ales, din perspectiva instituției religioase de care aparțineau și a statului[6].

Totodată, simpla existență a acestor grupuri a determinat Biserica Ortodoxă Română să își precizeze și să își redefinească propria identitate: să explice ce înseamnă apartenența la ortodoxie, să își formuleze pozițiile publice, să corecteze sau să modifice anumite practici religioase și, uneori, să accepte schimbări pe care, în absența acestor contestații, nu le-ar fi considerat necesare. În încercarea de a delimita dimensiunile

politice și religioase ale disidenței, instituția bisericească se transforma la rândul ei. Paradoxul consta în faptul că cei care puneau sub semnul întrebării autoritatea și practicile Bisericii erau considerați în continuare, cel puțin într-o anumită măsură, membri ai corpului bisericesc. Contestarea nu se desfășura, așadar, în afara Bisericii, ci în interiorul ei, iar granița dintre apartenență și disidență rămânea fluidă și negociabilă.

Din această perspectivă, confruntarea dintre grupurile contestatare și structurile loiale ierarhiei Bisericii Ortodoxe Române în perioada regimului comunist este esențială pentru înțelegerea istoriei acesteia. Ea îl obligă pe cercetător să trateze cu prudență generalizările care reduc istoria Bisericii Ortodoxe Române din perioada comunistă la aceea a ierarhiei sale și la raporturile de putere dintre ierarhie și regimul instaurat după 1948. Istoria Bisericii din perioada comunistă nu poate fi redusă nici la deciziile ierarhiei, nici la relațiile sale cu statul; ea trebuie înțeleasă și prin tensiunile, negocierile și contestările interne care au contribuit la definirea și redefinirea identității ecleziale.

Acest volum propune înțelegerea Bisericii Ortodoxe Române ca realitate fragmentată, în care „ortodoxia liminală“[7], situată la granița dintre interiorul și exteriorul ortodoxiei oficiale, contestă modelul piramidal și centralizat, consolidat prin relația cu statul, și generează forme alternative de organizare eclezială. Cartea analizează raporturile dintre Biserica instituțională și comunitățile ecleziale, legitimarea spirituală prin teofanie, autenticitatea și hibriditatea, disidența și heterodoxia, precum și răspunsurile instituționale, autocenzura și mecanismele de disciplinare. Ea urmărește modul în care statul contribuie la consolidarea instituțională a Bisericii, reprimă grupurile și liderii disidenți și sprijină impunerea unei definiții naționale a ortodoxiei românești. *Sionul itinerant* analizează modul în care opoziția religioasă față de statul comunist generează alternative în interiorul Bisericii Ortodoxe Române. O veche polemică din interiorul Bisericii, între „tradiționaliști“ și „moderniști“, a căpătat forme noi în perioada comunistă. La un pol se afla profetismul apocaliptic, dus uneori până la conflictul deschis cu statul; la celălalt se afla

Biserica Ortodoxă, care, supusă controlului statului, își apăra autoritatea în numele unei ortodoxii ecumenice și puriste. Între aceste poziții se afla un grup de intelectuali monahi care urmăreau nu doar aprofundarea dimensiunii spirituale a reflecției, ci și integrarea acesteia într-o sinteză a teologiei cu celelalte domenii ale cunoașterii. Aceste tensiuni au avut consecințe importante. De aceea, chiar dacă volumul se concentrează asupra perioadei regimului comunist din România, capitolele fac adesea incursiuni în perioada interbelică, unde își au originea dezbaterile dintre ortodoxia elitelor și ortodoxia populară. Istoria Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist nu poate fi separată net de epoca precedentă.

Sionul itinerant este o carte despre lideri religioși charismatici aflați în afara structurilor ierarhice sau în conflict cu ierarhia tradițională a Bisericii Ortodoxe Române, care își întemeiază autoritatea pe relația directă pe care pretind că o au cu divinitatea. Ei se prezintă drept destinatari ai revelației, susținând că vorbesc cu Dumnezeu, că primesc răspunsuri și că sunt învestiți cu misiunea de a transmite mesajul divin celorlalți credincioși. În acest fel, autoritatea religioasă este desprinsă de instituție și reîntemeiată pe experiența nemijlocită a sacrului și pe harisma celui care revendică o asemenea experiență.[8]

Această legitimare prin relația directă cu divinitatea le conferea femeilor un loc important în comunitățile liminale. În cazul maicii Veronica, de pildă, autoritatea se întemeia tocmai pe legătura nemijlocită pe care pretindea că o avea cu divinitatea. Credincioșii erau avertizați că Dumnezeu îi va pedepsi dacă nu vor transmite mai departe mesajele atribuite maicii Veronica, inclusiv îndemnurile și avertismentele acesteia privind practicarea credinței. Maica Veronica devenea astfel mediatoarea revelației, mijlocind între divinitate și credincioși, iar această formă de autoritate putea eluda ierarhia și normele instituționale ale Bisericii.

Pluralitatea vocilor care revendicau accesul direct la divinitate nu era însă specifică României. Ierarhia bisericească și administrația statului au încercat în repetate rânduri, cu ajutorul aparatului represiv, să limiteze asemenea manifestări. Fenomene similare existau în diferite regiuni ale

Europei, iar forma lor depindea de contextul istoric, religios și social; ele deveneau mai vizibile în perioade de criză, precum anii 1940 și începutul anilor 1950. În România, atât persoanele care pretindeau că primiseră revelații divine, cât și „profeții“ apăruți în interiorul sau la marginea Bisericii Ortodoxe puteau avea motivații diferite. Uneori, acestea erau strict religioase și exprimau o competiție directă pentru autoritate spirituală, așa cum se va vedea în capitolele I și II; alteori, revendicările religioase se împleteau cu cele politice (capitolul VI) sau apăreau pe fondul unor crize economice și sociale, precum seceta și începutul colectivizării (capitolul III).

Această evoluție trebuie înțeleasă și în contextul unui proces mai amplu, început în Europa odată cu afirmarea mișcării comuniste și accentuat după Revoluția Rusă din 1917, prin care comunismul și statul sovietic au fost înfățișați drept adversari ideologici ai religiei. În perioada interbelică, noul imperiu de la Răsărit, perceput ca o amenințare directă la adresa credinței, a devenit un reper central al discursului anticomunist din presa teologică europeană și românească. Atât teologii ortodocși, cât și cei catolici și-au formulat o parte importantă a reflecției în termenii acestui discurs. În imaginarul respectiv, instaurarea unui regim comunist putea fi pusă în legătură cu apropierea sfârșitului lumii. În acest context, anxietatea politică și religioasă a epocii a fost însoțită de proliferarea viziunilor apocaliptice și a mesajelor atribuite divinității, care îndemnau la pocăință și la pregătirea pentru viața veșnică.

Transmise de oameni simpli, de copii, de fete ori de femei lipsite de autoritate ecleziastică, aceste mesaje au avut un ecou considerabil în perioadele tulburi de după cele două războaie mondiale. Ele au adunat mulțimi în jurul celor care le transmiteau, au legitimat poziții ideologice și politice și, uneori, au alimentat revendicări de reformă în interiorul Bisericii. Reprimate de ierarhia bisericească sau de stat, aceste forme de religiozitate nu au dispărut, ci au continuat să existe în clandestinitate. Profeții apocalipsei și-au purtat astfel „biserica în traistă“, întemeind comunități în apartamente, păduri, peșteri ori alte spații retrase și, în perioada postcomunistă, în mediul online. În forme și contexte diferite, aceste